

KS. BOGDAN STAŃKOWSKI SDB

GODNOŚĆ OSOBY – IMPLIKACJE NA POLU WYCHOWAWCZYM

WSTĘP

We współczesnym społeczeństwie postmodernistycznym, w czasach dominacji pieniądza, godność człowieka nie jest tematem, który łatwo może być poruszony w dyskusjach pomiędzy ludźmi. Filozofia postmodernistyczna jest swoistą wersją antyhumanizmu burzącego wiarę w człowieka, w jego możliwości poznawcze i twórcze.¹ Niemniej jednak w ostatnich latach zdecydowanie można zauważyć większe zainteresowanie problemem godności i podmiotowości człowieka. To oznacza również głębsze spojrzenie w zagadnienie koncepcji człowieka, jak również ciągle poszukiwanie prawdy o tym człowieku. Choć w piśmiennictwie pedagogicznym zagadnienie godności nie stanowi głównego przedmiotu rozważań, to jednak trzeba podkreślić, że kwestia godności osoby jako fundamentu wszelkiego wychowania jest przywoływana w wielu kontekstach. Zagadnienie godności i podmiotowości ucznia w wychowaniu jest już tematem, który na stałe wpisał się w debatę naukową.² Celem niniejszego artykułu będzie próba ukazania, w oparciu o rozważania dotyczące godności osoby ludzkiej, iż owa godność jest wartością wychowawczą i z tego względu zostaną również nakreślone niektóre obszary, dzięki którym młoda osoba może kształtować swoją godność.

1. CZŁOWIEK JAKO PODMIOT – PRYMAT OSOBY

Każdy człowiek jest mniej lub bardziej powiązany ze swoim kręgiem kultury, ze swoim narodem czy religią. Różni się on w sposób zasadniczy od rzeczy, roślin oraz zwierząt. Człowiek nie jest rzeczą. W odróżnieniu od świata zwierząt

---

¹ Por. M. Nowicka-Kozioł, *Godność podmiotu ponowoczesnego*, w: *Prawo głosu i różnicy a podmiotowość*, red. M. Nowicka-Kozioł, Warszawa 2002, s. 13.

² Por. T. Kukułowicz, E. Całka, *Podmiotowość wychowania*, w: *Teoria wychowania. Wybrane zagadnienia*, red. T. Kukułowicz, Stalowa Wola 1997, s. 72-79.

i roślin, posiada on swoją godność.³ Pośród wszystkich stworzeń tylko człowiek jest osobą, podmiotem świadomym i wolnym, dlatego też stanowi ośrodek i szczyt wszystkiego na ziemi.⁴ Godność jest najcenniejszą wartością człowieka, wartością ontyczną – wrodzoną, niezbywalną, trwałą, ale jednocześnie również zobowiązującą. Przysługuje ona każdemu bez względu na to jak postępuje.⁵ T. Styczeń twierdzi, że godność jest właściwością osoby ludzkiej, która utożsamia się z osobą i odsłania w doświadczeniu moralnym oraz jawi się w powinnościowych odniesieniach w stosunku do siebie i innych osób.⁶

W nauczaniu Kościoła uznanie prymatu człowieczeństwa (człowiek mający swoją godność), przed rzeczą, ma swoje uzasadnienie w dwojakiego rodzaju argumentacji: pierwsza ma swoje podstawy w widzeniu człowieka na drodze naturalnego poznania, druga – na drodze Bożego Objawienia.⁷ Człowiek z uwagi na swą rozumność, wolność, posiadając głos sumienia, zdolność do wyrażania uczuć jest nie tylko częścią przyrody, ale jest przede wszystkim „kimś wyosobnionym” z niej, jest osobą.⁸ Podobieństwo do Boga, wyrażając się w rozumności i wolności w pewien sposób wyróżnia człowieka ponad wszystkie stworzenia widzialnego świata i czyni go osobą zdolną, aby wejść w kontakt ze swoim Stwórcą i nawiązać z nim dialog interpersonalny.

Prymat osoby i jej godność najpełniej jest widoczna na kartach Pisma świętego. Księga Rodzaju ukazuje, iż cały świat wraz z człowiekiem, został stworzony jako dobry.⁹ Jest on dobry nie tylko sam w sobie, jest dobry dla człowieka, jest dla niego wartością, jest stworzony przez Boga dla człowieka.¹⁰ Godność człowieka, uzyskana przy stworzeniu, a nadwyrężona przez grzech, została ponownie dowartościowana przez ofiarę Chrystusa. Człowiek zostaje stworzony na nowo.¹¹

W świetle tych sugestii przed człowiekiem stoi wielkie zadanie, aby zachować swoją godność, uświadamiając sobie fakt bycia wybranym przez Boga i powołanym do wypełnienia swojego człowieczeństwa. Tak więc człowiek musi przeżyć wielkie zdumienie wobec własnej wartości i godności w oczach Boga.¹² Zadaniem zatem i zarazem wyzwaniem dla edukacji i wychowawcy będzie z jed-

---

³ Por. Jan Paweł II, *Orędzie do Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 2 X 1979*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 2, Rzym-Lublin 1987, s. 93.

⁴ Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici*, n. 37.

⁵ Por. A. Rodziński, *U podstaw kultury moralnej*, Warszawa 1980, s. 83.

⁶ Por. T. Styczeń, *W drodze do etyki*, Lublin 1984, s. 269-272.

⁷ Por. P. Andryszczak (ks.), *Chrześcijanin wobec... zagadnień społecznych*, Kraków 2002, s. 17.

⁸ Por. Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Città del Vaticano 1986, s. 27.

⁹ Por. Rdz 1, 31.

¹⁰ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, nr 8.

¹¹ Por. tamże, nr 10.

¹² Por. tamże.

nej strony dopomóc wychowankowi w przeżyciu tej przygody odkrycia własnej wartości i godności, a z drugiej dopomóc mu w osiągnięciu sztuki życia, któremu można by nadać zamię życia godnego i w pełni zrealizowanego.

2. GODNOŚĆ CZŁOWIEKA W WYCHOWANIU

Życie i praca wychowawcza polega na uznaniu rangi (godności) drugiej osoby. Ostatnimi czasy jesteśmy świadkami częstych sytuacji deprecjonowania godności młodego człowieka w szkole czy w rodzinie. Upokarzanie dziecka, izolacja, szykanowanie, fizyczne znieważanie, to tylko niektóre formy naruszania godności wychowanków. W wielu przypadkach tłumaczy się to chęcią „normalnego” wychowywania młodego człowieka.

W mówieniu o wychowaniu nie można abstrahować od założeń antropologicznych i rzetelnej filozoficznej wiedzy o człowieku. Idea bowiem wychowania w głównej mierze zależy od przyjętej koncepcji człowieka. Na przestrzeni wieków, różni ludzie reprezentowali odmienne teorie odnośnie do idei godności i konsekwencji takich koncepcji w procesie wychowawczym.¹³ I tak, idea godności w wychowaniu miała swoje burzliwe dzieje, przechodząc od kontestacji i odrzucenia do umieszczenia jej na szczycie hierarchii wartości.¹⁴ Nie ulega wątpliwości, że współczesne społeczeństwo stawia nadal swoim obywatelom wymagania życia godnego, posiadania poczucia godności i respektowania jej.¹⁵ Należy stwierdzić, że również od strony ustawodawczej istnieje żywe zainteresowanie sprawami edukacji i zagadnieniem poszanowania godności ucznia.¹⁶

Niemniej jednak trzeba zauważyć, że żyjemy w takich czasach, w których następuje ścieranie się prądów filozoficznych i ideowych, odmiennych wizji wychowania, co w efekcie prowadzi do wzmacniania dyskusji odnośnie do celów wychowania, programów, fundamentów, na których można by kształtować mło-

---

¹³ Pierwszym w dziejach cywilizacji zachodniej, który posłużył się terminem „godność” był Cynceron, mówiąc o niej jako przymocie osób z racji zajmowanych stanowisk w społeczeństwie i w życiu publicznym. Seneka był myśli, że godność przysługuje każdemu człowiekowi, nawet niewolnikom, którzy jeszcze nie zajmowali żadnej znaczącej pozycji w społeczeństwie, z tej racji każdy człowiek posiada duszę, będącą wyrazem partycypacji w bóstwie. Ciekawe myśli odnośnie do godności człowieka zostały wypracowane w okresie Odrodzenia. Podkreślano przede wszystkim, iż godność jest podstawą do uznania praw pogan do wolności sumienia, prawa do życia, posiadania własności. Por. F. J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, s. 21-22.

¹⁴ Por. Raport UNESCO zaprezentowany przez J. Delors, *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998.

¹⁵ Por. *W perspektywie roku 2000*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa 1995, s. 82, a także *Świat przyszłości a Polska*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa 1995, s. 133.

¹⁶ Por. Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425 Ustawa z dnia 7 września 1991 r. O systemie oświaty.

dego człowieka.¹⁷ Kryzys pogłębia się z uwagi na fakt, iż społeczeństwa Europy coraz bardziej popadają w złudzenie liberalistycznej, relatywistycznej ideologii, co prowadzi do rozchwiania systemu wartości i postrzegania człowieka w fałszywym świetle. Takie środowisko wychowawcze nie sprzyja wychowywaniu człowieka do prawdziwej wolności, nie sprzyja urzeczywistnianiu się osoby.

Chrześcijańska wizja (koncepcja osoby) opiera jej godność na prawdzie o stworzeniu człowieka na obraz i podobieństwo Boże.¹⁸ Wyniesiona do uczestniczenia w życiu Bożym natura ludzka i prawda o godności człowieka odkupionego przez Jezusa Chrystusa są zaproszeniem każdego człowieka do dialogu z Bogiem.¹⁹ Jest to najwyższy przejaw uznania godności człowieka i podstawa wychowania personalistycznego, odwołującego się nie tylko do dialogu między wychowawcą a wychowankiem, ale przede wszystkim do dialogu między wychowankiem a Bogiem.²⁰

Wychowanie w duchu chrześcijańskim będzie się zatem odwoływało do prawdy o umiłowaniu człowieka przez Boga. W tej miłości znajduje się ostateczne źródło godności wychowanka. Człowiek ma godność, jest godzien miłości i może tę miłość nieść innym. W ten sposób realizuje siebie, a wychowanie winno ukazać młodemu człowiekowi możliwości realizacji siebie poprzez miłość Boga i bliźniego na miarę tej godności.

3. CZYNNIKI KONSTYTUUJĄCE GODNOŚĆ CZŁOWIEKA

3.1. Zdolność autokreacji

Człowiek jest powołany do kształtowania własnego rozwoju osobowego. Tworzenie siebie jest niejako wpisane w bycie człowiekiem, w powołanie do tworzenia historii własnego życia. Człowieka wyróżnia to, że chce sam być takim, jakim on sam chce być. Mowa jest tutaj o ludzkiej zdolności do świadomego kształtowania siebie, własnej indywidualności, krótko mówiąc o możliwości autokreacji.²¹ Tak pojęta autokreacja odwołuje się do takiego pojęcia osoby, które jej godność traktuje jako podstawę wychowania. Wychowanek, będąc osobą-podmiotem mającym swoją godność, nie może, zatem być traktowany jako istota

¹⁷ Por. W. Cichoń, *Wartość. Człowiek. Wychowanie*, Kraków 1996, s. 78.

¹⁸ Por. S. Chrobak (ks.), *Personalistyczny wymiar pedagogii Jana Pawła II*, w: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków 1999, s. 204.

¹⁹ Tamże, s. 197-198.

²⁰ Por. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993, s. 95.

²¹ Por. T. Ślipko, *Godność człowieka w etycznym aspekcie*, w: J. Buczkowska, A. Lemańska, *Stworzenie i ewolucja*, Warszawa 2002, s. 135.

poddawana ćwiczeniu czy tresurze. Jest on osobą, a nie rzeczą będącą własnością rodziny czy państwa.²²

Człowiek ze swej natury nie jest z góry określony, lecz stanowi pewną „możliwość bycia”, pewną możliwość istnienia. Tę możliwość musi sam zaprojektować. Wychowanie zatem, z jednej strony winno stawiać sobie taki cel, aby wzbudzać poznanie własnego istnienia, a z drugiej strony uzdalniać podmiot (wychowanka) do podjęcia się roli kierowania własnym życiem, własnym procesem rozwoju.²³ Tak pojęte wychowanie będzie więc maieutyką czyli wzbudzaniem osoby w wychowanku,²⁴ będzie wychowywaniem do bycia osobą.²⁵ W konsekwencji chodzi, więc o kształtowanie osobowego „ja” o wzmacnianie świadomości własnego „ja” – nie w znaczeniu przechodzenia w skrajny egoizm, ale w sensie poczucia wartości siebie jako osoby, godności tej osoby.

3.2. Godność osobowa i osobowościowa

Analizując główne zagadnienia pedagogiki personalistycznej, która nawiązuje do chrześcijańskiego i kantowskiego rozumienia godności, natrafiamy na dwa bardzo ważne rozróżnienia pomiędzy godnością osoby i godnością osobowościową.²⁶

Godność osoby ludzkiej może być rozumiana przede wszystkim w sensie ontycznej wartości, która jest wrodzonym, wewnętrznym, naturalnym znamieniem człowieka niezależnym od kontekstu społecznego czy historycznego. Wg Jana Pawła II, godności nie można okaleczyć, umniejszyć czy też zniszczyć, ale wręcz przeciwnie, trzeba ją uszanować i chronić. Człowiek, będąc osobą, jest wyposażony potencjalnie w rozum, sumienie i wolność wewnętrzną. Z tego też względu każdemu człowiekowi przysługuje godność osobowa.²⁷ Godność jest immanentnie związana z człowiekiem, nie ulega zniszczeniu, ale jest nam zadana, jest pewnego rodzaju wyzwaniem dla człowieka. Z punktu widzenia biblijnego, godność

²² Por. M. Nowak, *Wychowanie w personalizmie*, „Chrześcijanin w świecie” 23 (1993), s. 65.

²³ Por. I. Verhack, *Wychowywać, czyli wzbudzać poznanie własnego istnienia*, w: *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, red. A. Rynio, Stalowa Wola 1999, s. 79-81.

²⁴ Por. W. Cichoń, dz. cyt., s. 74.

²⁵ Por. T. Gadacz, *Wychowanie jako spotkanie osób*, w: F. Adamski, *Człowiek, wychowanie, kultura*, Kraków 1993, s. 108.

²⁶ Por. Z. Chlewiński, Z. Zaleski, *Godność*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1232.

²⁷ Por. Jan Paweł II, *Oroędzie do ONZ*, w: *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, Warszawa 1982, s. 316.

została człowiekowi nadana przez stworzenie, gdyż jest on niewiele mniejszym od istot niebieskich.²⁸

Godność osoby ludzkiej jest pojęciem mającym szeroki zakres znaczeniowy, z tego względu może być postrzegana w wieloraki sposób. Można ją rozpatrywać jako fakt społeczny. Będzie więc tutaj cechą osobowości, potrzebą, poczuciem własnej tożsamości, prestiżem, honorem, szacunkiem wobec samego siebie i wobec innych. Może być też rozumiana w sensie pewnej doskonałości. W tym przypadku będzie można mówić o możliwości wychowania, pracy nad sobą, możliwości wpływu środowiska na kształtowanie owej godności. W takiej perspektywie godność nie przysługuje człowiekowi automatycznie. Łączy się ona z dobrym imieniem, szacunkiem, honorem, gotowością obrony własnych wyznawanych wartości. Jest ona poniekąd dowodem mocy wewnętrznej człowieka, zdobytą cnotą osobową.²⁹ Pozostaje ona w osobowości człowieka, nie jest wartością wrodzoną, dlatego też jest nazywana godnością osobowościową.³⁰

Tak rozumiana godność rodzi pewne postawy, działania o zabarwieniu moralnym. Wychowanek w swojej godności postrzeganej na sposób osobowościowy jest podatny na oddziaływanie czynników zewnętrznych: politycznych systemów totalitarnych czy zmasowanej indoktrynacji. Zadaniem wychowawcy będzie zatem wyczulanie młodego człowieka na poczucie własnej wartości, na zdolność obrony przyjętych wartości, na wyrobienie w sobie mechanizmów, które nie pozwolą na rezygnację z wartości wcześniej przyjętych. W swej działalności wychowawczej winien on również zwracać uwagę na nabywanie przez wychowanka takich postaw, które nie prowadzą do poniżania się młodego człowieka celem osiągnięcia osobistych korzyści, które wyczulą go na fakt, iż drugiego człowieka nie można traktować przedmiotowo, przyjmując postawę oportunistyczną czy też z drugiej strony rezygnować z własnego oblicza, wpadając w ślepe posłuszeństwo.³¹

W drugim ujęciu przez godność osobowościową rozumie się doskonałość, jaka zrodziła się w działaniu moralnie wartościowym. Jest ona osiągalna na drodze samorozwoju (własna praca nad sobą lub oddziaływanie środowiska społecznego), rozwoju moralnego, kształcenia czy też wychowania. Zdaniem Papieża Pawła VI godności osobowościowej przysługuje prawo do integralnego rozwoju, uznawanego za syntezę wszystkich praw człowieka. Tak więc, integralny rozwój człowieka jest imperatywem moralnym. Każdy jest zobowiązany, by „*stawać się*

---

²⁸ „(...) uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich, chwałą i ciężą go uwieńczyłeś. Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk twoich, złożyłeś wszystko pod jego stopy” – Biblia Tysiąclecia, Psalm 8, 5-7.

²⁹ Por. M. Ossowska, *Normy moralne w obronie godności człowieka*, „Etyka” 5 (1969), s. 7-27.

³⁰ Por. Z. Chlewiński, Z. Zaleski, dz. cyt., kol. 1232.

³¹ Por. M. Ossowska, dz. cyt., s. 7-27.

człowiekiem”, nabywać swoją godność osobowościową poprzez rozwijanie władzy intelektu, wolności wewnętrznej i poczucia odpowiedzialności.³²

Jednakże odwoływanie się tylko do moralnego imperatywu rozwoju bez odwołania się do przyrodzonej godności człowieka napotyka wiele trudności natury etycznej i wychowawczej. Bowiem wychowankowie, którzy nie posiadają należących zdolności do pogłębiania wiedzy i rozwijania swoich zdolności mogliby być traktowani jako obywatele drugiego rzędu i narażeni na różne formy dyskryminacji ze względu na np. wrodzoną niezdolność do rozwoju intelektualnego czy fizycznego. Wydaje się zatem być uzasadnionym wprowadzenie idei godności wrodzonej, która wyklucza wszelkie formy dyskryminacji.

Analizując godność osobową i osobowościową, należy podkreślić, że są one niepodzielne i łączą się ze sobą w sposób integralny z uwagi na fakt, iż ludzki byt jest jednością cielesno-duchową, a godność obejmuje zarówno stronę duchową, jak i cielesną. Obydwie godności są zatem niepodzielnie powiązane ze sobą.³³ Wrodzona godność osoby ludzkiej jest podstawą i wymogiem nabywania godności osobowościowej. Stanowią one integralną całość bez możliwości utożsamiania jednej z drugą.³⁴

4. KSZTAŁTOWANIE POCZUCIA GODNOŚCI W MŁODYM CZŁOWIEKU

W wychowaniu młodego człowieka nie można zapominać o formowaniu jego godności osobistej. Poszanowanie tej godności jest etycznym fundamentem, na którym buduje się cały proces wychowania. Ów proces zmierza do kształtowania nie tylko godności własnej, ale również do uszanowania godności drugiego. Uznanie faktu, że druga osoba posiada godność jest „kluczem autorytetu” w wychowaniu.³⁵

Potocznie mówimy, że osoba posiada godność, jeśli postępuje zgodnie z własnym systemem wartości, umie bronić przyjętych przekonań, swojej tożsamości i indywidualności.³⁶ Wpierw jednak, nim młody człowiek zacznie świadomie żyć, „używając” i stawiając na pierwszym miejscu godność własną, musi przede wszystkim odkryć ją w sobie, musi doświadczyć przykładu uznanych autorytetów, rodziny. Winien wreszcie doświadczyć w sposób namacalny, iż praca dla innych, poświęcenie, wyrzeczenie, to droga do poznania i ugruntowania istoty godności w sobie i w innych.

³² Por. Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio*, nr 14.

³³ Por. B. Maurer, *Essai de définition théologique et philosophique de la dignité humaine*, w: *Les droits fondamentaux*, red. J. Y. Morin, Bruxelles 1997, s. 250.

³⁴ Por. B. Cadoré, *L'argumentation de la dignité humaine en éthique biomédicale*, „Revue d'éthique et théologie morale, le Supplément” 19 (1994), s. 74-98.

³⁵ Por. J. Homplewicz, *Etyka pedagogiczna*, Rzeszów 1996, s. 22-23.

³⁶ Por. J. Koziół, *Człowiek wielowymiarowy*, Warszawa 1996, s. 174-174.

4.1. Odkrywanie godności w samym sobie

Człowiek „nabywa” godność osobistą niezależnie od swojej woli już w momencie zaistnienia. Według antropologii personalistycznej wsobna wartość osoby, jej godność, jest jej dana wraz z jej zaistnieniem. Przysługuje jej z natury. Nie jest uzależniona od cech biologicznych, psychicznych czy społecznych człowieka. Godność nie jest nadawana ani odbierana. Jest wartością pierwotną. Ona nadaje wartość i sens życiu ludzkiemu.³⁷ Dzięki przypisanemu imieniu natomiast, człowiek zyskuje swoje miejsce w ziemskiej rzeczywistości jako konkretna osoba. Uważna obserwacja samego siebie prowadzi go w sposób naturalny do odkrycia swojej „inności” wśród bytów przyrody ożywionej i nieożywionej. Prowadzi go do konstatacji, iż to jedynie on właśnie jest bytem wolnym, świadomym, zdolnym do rozwoju intelektualnego i moralnego. Stąd człowiek jest postrzegany nie jako środek, ale jako cel sam w sobie.³⁸

Wychowanie w takiej perspektywie będzie wychowaniem do bycia osobą,³⁹ będzie procesem zmierzającym do wzmocnienia własnego „ja”, własnego poczucia wartości jako osoby, wzmocnienia poczucia godności jako osoby.⁴⁰ Trzeba, więc, by młody człowiek wzrastał w szacunku do godności ludzkiej osoby tzn. by ją dostrzegał zarówno w sobie samym, jak również w drugim człowieku. Takie wychowanie, które skupia się na tym, by wychowanek odkrył własną godność, by miał poczucie tej godności w sobie samym i w innych, z pewnością będzie prowadzić do budowania harmonijnej osobowości człowieka, opartej na dojrzałym postrzeganiu samego siebie i własnej tożsamości. Odkrycie własnej godności uzmysławia również młodemu człowiekowi jego prawa i obowiązki, które mają swoje podstawy właśnie w godności osoby ludzkiej⁴¹ (prawa osobowe – prawo do godnego życia, mieszkania, kształcenia, rozwoju duchowego; prawa wolnościowe – wolność sumienia i wolność religijna).⁴²

³⁷ Por. T. Biesaga (ks.), *Etyka chrześcijańska a etyka ateistyczna wobec eutanazji*, w: *Chrześcijańin wobec ... eutanazji*, red. K. Gryz (ks.), B. Mielec (ks.), Kraków 2001, s. 13.

³⁸ Por. H. Piliś, *Godność człowieka jako osoby*, Warszawa 1997, s. 28.

³⁹ Por. T. Gadacz, dz. cyt., s. 108.

⁴⁰ Są kierunki, które twierdzą, że nie ma żadnej stabilizacji własnego „ja”, z tego też względu nie ma też potrzeby wprowadzania działań zmierzających do znalezienia własnego punktu wyjścia. Wg niektórych przedstawicieli pedagogiki i filozofii, nie ma stałych zasad, są zmienne, w związku z czym, nie można mówić o pracy nad własnym „ja”, o wzmocnianiu własnej godności. Stanowisko całkowicie przeciwne do tego zaprezentowanego posiada pedagogika chrześcijańska, która utrzymuje, że człowiek jest osobą, a nie przypadkowym zlepkiem ludzkich upodobań. Tak więc praca wychowawcza nad własną godnością, nad świadomością własnej godności będzie prawdziwą koniecznością na polu wychowawczym. Por. T. Gadacz, dz. cyt., s. 108.

⁴¹ Por. R. Sugranyes de Franch, *Maritain, Human Rights and the United Nations*, „Notes ed Documents” 9 (1984), s. 114-123.

⁴² W kwestii obowiązków, warto przytoczyć teologiczną wizję człowieka, która dostrzega w naturze ludzkiej pewne wyposażenie: „dar” (prawda antropologiczna), oraz „zadanie” (prawda

4.2. Rola rodziny w wychowaniu do poczucia godności

Rodzina, szczególnie w nauczaniu Kościoła Katolickiego, pozostaje podstawowym środowiskiem wychowawczym dla młodych ludzi.⁴³ To właśnie ona winna zaspokajać potrzeby i rozwijać wrodzone właściwości dzieci. Wychowanie w atmosferze rodzinnej do poczucia godności osoby jest procesem, który sprzyja budowaniu prawidłowej osobowości młodego człowieka. Już w okresie prenatalnym, gdy ma miejsce akceptacja dziecka przez rodziców, mamy do czynienia z początkiem procesu kładzenia fundamentów pod zdrowo pojętą osobowość. To właśnie w atmosferze rodzinnej kształtuje się poczucie szacunku dla godności własnej i godności drugiego człowieka. W atmosferze miłości i poszanowania dziecko uczy się, jak odnosić się do pozostałych członków rodziny, jak mieć własne zdanie, ale również respektować poglądy innych i brać odpowiedzialność za własne decyzje.⁴⁴

Wychowanie w rodzinie do poszanowania godności zarówno tej własnej, jak również godności innych, winno również obligować rodziców do przekazywania wartości.⁴⁵ Kierując się integralną koncepcją człowieka, wychowanie takie jest skoncentrowane na kilku wymiarach: fizycznym, moralnym, intelektualnym i religijnym (transcendentnym).⁴⁶ Szczególnie, jeśli chodzi o wymiar moralny, to psychologia rozwojowa i wychowawcza podkreślają fakt, iż nie powinna być ona wymuszana przez rodziców. Chodzi głównie o wyrobienie w dziecku umiejętności empatii, rozwijanie pozytywnych kontaktów z otaczającym środowiskiem, co prowadzi do kształtowania w młodej osobie postaw szacunku dla godności osoby, rozwijania postaw etycznych i formowania się sumienia.

4.3. Życie dla innych jako forma doświadczenia godności

Jeszcze do niedawna tradycyjne programy edukacyjne były koncentrowane na treściach kształcenia w powiązaniu z treściami autonomicznych dyscyplin naukowych. Edukacja obecnej doby eksponuje osobę wychowanka, jego kompetencje intelektualne, moralne, społeczne. Przez całe lata kształcenie orientowane było

---

etyczna). To właśnie z natury ludzkiej płyną uprawnienia i powinności przy zachowaniu zasady komplementarności i harmonii praw i obowiązków. W takim ujęciu, moje prawo staje się równocześnie źródłem obowiązku wobec drugiego (np. prawo do życia, wolności, jest jednocześnie obowiązkiem poszanowania cudzego prawa do życia, wolności czy własności. Por. P. Andryszczak (ks.), dz. cyt., s. 19.

⁴³ Por. J. Wilk, *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze w świetle doktryny Kościoła Katolickiego*, w: *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, dz. cyt., s. 283-298.

⁴⁴ Por. J. Bagrowicz, *Godność osoby fundamentem wychowania*, w: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, dz.cyt., s. 114.

⁴⁵ Por. tamże, s. 114.

⁴⁶ Por. J. Wilk, dz. cyt., s. 292.

na wiadomości, umiejętności, postawy. Obecnie to właśnie postawy coraz częściej wysuwane są na pierwszy plan. Chodzi tutaj zarówno o postawę wobec samego siebie (samowychowanie), jak również o postawę względem drugiej osoby.⁴⁷ Liczne działania prospołeczne, altruistyczne, mają swoje źródło w sferze emocjonalnej, głównie dlatego, że impulsem do podejmowania czynów służebnych względem innych jest z reguły empatia wobec sytuacji, w jakiej znajduje się osoba potrzebująca pomocy. Jest to możliwe po wcześniejszej internalizacji pewnych wartości, norm miłości bliźniego i odpowiedzialności osobowej. Jak wykazują badania, wiele osób pragnie spełnić jedną z najważniejszych potrzeb życiowych, a mianowicie potrzebę istnienia dla innych, bycia dla drugiego, bycia potrzebnym. Zachowania allocentryczne mają to do siebie, że człowiek wczuwa się w sytuację kogoś innego, nabiera umiejętności współodczuwania, współczucia oraz wrażliwości interpersonalnej, co przejawia się w postawie wyczulenia i braku obojętności na sprawy innych.⁴⁸ Człowiek czuje radość służenia innym, a przez to odkrywa własną godność, ma poczucie, że żyje godnie. Z tego też człowiek czerpie poczucie satysfakcji, własnej godności i szczęścia.⁴⁹ Istotne zatem zadanie stoi przed wychowawcami, by wychowywać młode pokolenie, wczulając wychowanków na sprawy i potrzeby innych. To dzięki różnym formom pomocy (wolontariat dla młodzieży starszej, praca na rzecz szkoły, koleżeńska pomoc w lekcjach itp.), młody człowiek odkrywa godność w samym sobie i w drugim człowieku.⁵⁰

Sama szkoła nie jest w stanie przygotować młodego człowieka do podołania życiowym zadaniom. Młody człowiek potrzebuje czegoś, co nie ogranicza się tylko do zdobywania kwalifikacji umysłowych, ale także jest formacją ducha, kształceniem woli, poznawaniem i odkrywaniem godności własnej i drugiego człowieka.⁵¹ To wszystko jest możliwe w relacji do innych osób. Z tego względu promowanie postawy służebnej przez wychowawców względem swoich podopiecznych jest niezastąpionym narzędziem edukacji. I chodzi tu nie tyle o przeciwdziałanie patologicznym postawom uczniów, czy szukanie „zajęć” dla swoich wychowanków, ale głównie o to, by służba drugiemu (wolontariat) była szczególnym dopełnieniem procesu edukacji widzianej jako nabycie pewnych umiejętności i cnót, odkrycie samego siebie, dojrzewanie do prawdziwej humanistycznej postawy wobec drugich. Ucząc młodych ludzi poświęcenia części swojego czasu dla potrzebujących, nie tylko wyrывa się ich z kręgu egocentryzmu, promowane-

⁴⁷ Por. I. Wojnar, *Humanistyczne intencje edukacji*, Warszawa 2000, s. 44.

⁴⁸ Por. E. Orlik, Marciniak, *Autoprezentacyjne aspekty wrażliwości interpersonalnej*, w: *Rozdroża i ścieżki wrażliwości*, red. P. Orlik, Poznań 2000, s. 166.

⁴⁹ Por. U. Ostrowska, *Studenci wobec godności. Między nieodzownością a kontestacją*, Kraków 2004, s. 215-217.

⁵⁰ Por. tamże, s. 219.

⁵¹ Por. J. Chrapek (bp), *Dzielmy się miłością. Wolontariat. List pasterski biskupa radomskiego na temat wolontariatu*, Radom 2001, s. 26.

go obecnie jako sposób na życie, ale głównie pokazuje się, że każdy wysiłek, nawet ten najprostsz, względem drugiego jest praktyczną umiejętnością podejmowania decyzji. Troska o godność drugiego człowieka w ramach działań charytatywnych, niejednokrotnie staje się pomocą w odzyskaniu pełni człowieczej godności samego wychowanka.⁵²

4.4. Doświadczanie aksjologicznej wielkości człowieka przez autorytet

Cechą ludzi mających autorytet moralny, ludzi nieprzeciętnych, którzy dostrzegli wielkość stworzenia we wszechświecie, jest to, że mają oni nadzwyczajną zdolność poszanowania ludzkiej godności, liczenia się z nią. Warto wspomnieć takie osoby, jak św. Maksymilian Kolbe, Janusz Korczak, Mahatma Gandhi, św. Jan Bosko, Teresa z Kalkuty czy Jan Paweł II. Dostrzeganie w otaczających ludziach wielkiej godności, chronienie człowieczeństwa ukrytego w drugiej osobie, jest wyrazem pewnej wierności wobec przyjętych ogólnoludzkich wartości, wierności, która wzbudza zaufanie.

Fakt doświadczenia wielkości drugiego człowieka, dostrzeżenie jego godności, prowadzi w sposób nieunikniony do wypracowania w sobie postawy tolerancji względem drugiego człowieka.⁵³ „Dostrzeżenie” godności w drugim rodzi postawę akceptacji, poszanowania osoby ludzkiej. Mowa jest tutaj o „pedagogice przykładów”.⁵⁴ Wychowanie w takiej perspektywie wymaga z jednej strony dobrego przykładu wychowawcy, który mimo wszystko pozostaje człowiekiem ze swoimi słabościami, a z drugiej strony wskazywanie na wielkie wzory. Dojrzewające w młodym człowieku pragnienia i ideały są w takiej sytuacji projektowane na „wzory”, dzięki czemu następuje pełny proces identyfikacji i w dalszej kolejności następuje nakreślenie punktów odniesienia, orientacji na dalszy proces życiowy.

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Życie i wychowywanie we współczesnym świecie, coraz bardziej zagubionym aksjologicznie, wymaga z jednej strony, aby placówki wychowawcze były przestrzenią do podmiotowego uczestnictwa młodego człowieka w życiu wspólnotowym, a z drugiej, by faworyzowały pewne dynamizmy, które będą sprzyjały nadawaniu kierunku rozwojowi własnego człowieczeństwa przez młodych ludzi. O tym człowieczeństwie decyduje nie tyle przypadłość, materialność osoby, co

---

⁵² Patrz J. Kabziński (ks.), *Wolontariat – szkoła miłości bliźniego*, w: *Chrześcijanin wobec ... eutanazji*, dz. cyt., s. 96-100.

⁵³ Jest to ewangeliczna reguła: „co byście chcieli, by wam ludzie czynili, i wy im czyńcie” – por. Mt 7,12 i Łk 6,31.

⁵⁴ Por. I. Verhack, dz. cyt., s. 88.

raczej strona duchowa. Wychowanie będzie zatem zmierzać do podnoszenia godności wychowanka poprzez minimalizację postaw sprzecznych z jego godnością osobistą. Młody człowiek, stojąc przed alternatywą: godność czy życie w oderwaniu od wartości humanistycznych, musi być stale gotowy do podjęcia wyzwania tego procesu samowychowania. Stąd wynika potrzeba ciągłego wnikania w problematykę godności wychowanka, tak by stawiać czoło przeciwnościom mającym swoje źródło w tendencjach reifikacji wartości czy deifikacji kapitalizmu i nastawieniu na zysk kosztem drugiego człowieka.

HUMAN DIGNITY – EDUCATIONAL IMPLICATIONS

Summary

The following article tries to describe what is human dignity and which are its repercussions in education. The first part presents the idea of the human dignity as an ontological value which is supreme and belongs only to the human being. Only a man possesses this ability to contemplate his own existence. The other part of this article describes problems connected with educating students to be aware of their responsibility to form their own personal dignity. Human dignity does not depend on biological, psychological or social characteristics. It represents a value which should be discovered and promoted in education. It leads undoubtedly to live consciously putting on the first place student's dignity.

Nota o Autorze: **KS. DR BOGDAN STAŃKOWSKI SDB** – absolwent Università Pontificia Salesiana w Rzymie, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie, adiunkt w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie. Zainteresowania: pedagogika społeczna, pedagogika szkolna, resocjalizacja, prewencja w szkole.

Słowa kluczowe: godność, wychowanie, pedagogika, godność osobowa, godność osobowościowa